

نمبر شمار	مضمون	صفحہ
۳۲	ذکر پیغام پدر سوئے جگر گوشہ خویش	۱۱۲
۳۳	گفتن شاہ جہاں پاسخ پیغام پدر	۱۱۴
۳۵	باز پیغام پدر بر پسر خود کہ بزم	۱۲۰
۳۶	باز پاسخ ز پسر سوئے پدر کا سپہ مرا	۱۲۳
۳۷	باز پیغام پدر جانب فرزند عزیز	۱۲۶
۳۸	باز از شاہ جہاں پاسخ پیغام پدر	۱۲۸
۳۹	از پدر آمدن شاہ جہاں کی کاؤس	۱۳۲
۴۰	رفتن شاہ کیو مرث و بتوزک عارض	۱۳۴
۴۱	اتصال مہ و خورشید و قرآن سعیدین	۱۳۴
۴۲	صفت کشتی و دریا بمیان کشتی	۱۴۵
۴۳	ذکر در اسپ فرستادن سلطان بہ پدر	۱۵۲
۴۴	وصف اسپاں کہ ز مسرت بخروج و نہ خول	۱۵۳
۴۵	صفت آن شب با قدر کہ تا مطلع فجر	۱۵۹
۴۶	صفت شمع کہ چون بر سر ش آید مقرر	۱۶۲
۴۷	صفت نور چہ راغی کہ اگر پر تو او	۱۶۳
۴۸	صفت سیر بر بوج و روش منزل سا	۱۶۳
۴۹	صفت اختر و آن طالع و وقت مسعود	۱۶۷
۵۰	صفت بادہ کہ بہنی چو خط بغدادش	۱۶۲
۵۱	وصف قرابہ کہ بہ حرم دستہ رز	۱۶۳
۵۲	سخن از وصف صراحی کہ گران نازک را	۱۶۴
	سوئے یا قوت و اں گشتن خوننا بہ کا	
	قصہ یوسف گم گشتہ بہ پیر کنغاں	
	پیل خویش از می خون مست کند دیدہ	
	پیل بندست دوائے کہ بہ سجد لعباں	
	ماجرائے کہ ز خون لودش را بمیان	
	شریت آب حیات از پے سوز ہجر اں	
	بر برادر چو گل نویر ستر و اں	
	بر شہ شرف بکجا عرض این جوہر اں	
	چرخ گردانست بگرد سر اثیاں گداں	
	موج دریائے کہ رفتہ ز کراں تا بہ کراں	
	ہم ہراں گونہ کہ در بلخ و زوباد و زراں	
	نتواں خارج شاں گفت ز داخل چوں جان	
	نزد اں روح ملک برد سلام نرداں	
	دزماں چاک نذرہ ظلمت زمیاں	
	ہنود در دل شب کور بود پیر و جوان	
	کہ ہمہ کار گزار فلک اندازد و راں	
	کہ گرفتند دو مسعود بیک برج قراں	
	بے سوادیش سخاں نوحہ آب حیواں	
	نیشہ خانہ است بیلاک سرش و شد اں	
	در گلودست زنی خویش بر آید ز دہاں	

نمبر شمار	مضمون	صفحه
۵۳	سخن از وصفِ پیاله که ز بس جنبشِ خو	۱۷۴
۵۴	صفتِ ساقی رخسار که کند مستان را	۱۷۵
۵۵	صفتِ چنگ کبلی مورت تن بجای تیر	۱۷۶
۵۶	صفتِ کاسِ بابِ بسرش کفچه دست	۱۷۸
۵۷	صفتِ ناله که هر لحظه ز دم دادن داد	۱۷۹
۵۸	صفتِ فن که درد دست کسان بد پاس	۱۸۰
۵۹	صفتِ پرده و آن پرده نشینان شگرف	۱۸۱
۶۰	صفتِ ماده خاخص که از خوان مہشت	۱۸۳
۶۱	صفتِ پیرہ ننبول که نزد همه خلق	۱۸۵
۶۲	صفتِ نغمه گری با سے زمانِ مطرب	۱۸۶
۶۳	صفتِ تاج مکتل که سپر یافت ز شاه	۱۸۹
۶۴	صفتِ تخت که همچون فلکِ ثابتہ بود	۱۸۹
۶۵	صفتِ پیل که شد داد بفرزند عزیز	۱۹۰
۶۶	صفتِ سج و کلاه سیاه و چتر سپید	۱۹۵
۶۷	صفتِ چشمه خورشید بر ریاضِ پھر	۱۹۷
۶۸	شب دیگر ز پے عیشِ ملاقات و نشا	۲۰۱
۶۹	دردِ داغ دو گرامی که پدر را در اشک	۲۱۱
۷۰	صفتِ موسم باران و برہ رفتن شاہ	۲۱۶
۷۱	سخن از وصفِ قلم آنکہ بلوغِ محفوظ	۲۲۵
۷۲	صفتِ مجرہ کو گر چه سیاه دارد دل	۲۲۷
	خون قرابہ سوی اوست ہر وقت کشا	
	بیک آمد شد خود ہمیش مہست و غلطان	
	موی ساقِ دگرش تا بزمین آویز اں	
	کہ در اں کاسہ خالی ست اعم چند الوال	
	کلمہ مطرب پر باد شود چون آبساں	
	سخن کرد داشته و کوبش پابین بچہ ساں	
	کہ ہر دست نمایند ہزاراں دستاں	
	چاشنی داد ہر کام و زبان لذت آن	
	بہ ازاں نیست بنا لہ ہمہ ہند و ستاں	
	کہ بسے لحن کند ز سیرہ جو گیرند الحان	
	اں سپہ کز سیر کس تاج ستاد ز خاقان	
	و از شہ شرق بخورشید شرف داد مکان	
	کہ شد از جنبش او کوہ پودریا لرزاں	
	رفتن شد بپدر روز و شب نور افشاں	
	کہ کند پر تو او ماہ سمارا تا باں	
	وز پدر دادن پند و ز سپر گوش بر اں	
	مردم دیدہ ہمیر نت ز چشم گریاں	
	جانب شہر شدن از لب گلکھر بکراں	
	ہست اول صفتش با خلق اللہ بخواں	
	اں سیاہی دلش مایہ علم ست و سیاں	

صفحہ	مضمون	نمبر شمار
۲۲۸	یسم سوز سے شود و نقش بر آرد بریاں	۷۳
۲۳۱	ہمچو برنجیں بقوس و قمر اندر سلطان	۷۴
۲۳۵	کہ بچویت و خطار ابد رستی برہاں	۷۵
۲۴۴	از پے انترہ صحبت ارباب جمال	۷۶
۲۵۶	تا ابد باقی باد او مبادش پایاں	۷۷

غزلیات

۲۷	- - - -	۱
۳۶	- - - -	۲
۴۷	- - - -	۳
۵۷	- - - -	۴
۶۷	- - - -	۵
۷۲	- - - -	۶
۸۶	- - - -	۷
۹۰	- - - -	۸
۹۱	- - - -	۹
۱۰۵	- - - -	۱۰
۱۳۶	- - - -	۱۱
۱۴۳	- - - -	۱۲
۱۵۲	- - - -	۱۳

صفحہ	مضمون	نمبر شمار
۱۵۹	زمزم کرشمہ یک رہ گزرے بسوسے من کن	۱۴
۱۹۴	قمر بکشاے لعل مسیگوں را	۱۵
۲۰۰	آفت زہد و توبہ شد ترک شراب خوارین	۱۶
۲۱۰	آرام جانم میرود جاں را صبوری چوں بُو	۱۷
۲۱۶	سخت دشوار است تنہا ماذن از دلدار خوش	۱۸
۲۳۰	بازا بر تیرہ از ہر سوسے ہر برمی کند	۱۹
۲۳۴	عمر نوگشتہ مرا باز کہ جاں باز آمد	۲۰
۲۵۵	نامہ تمام گشت بجاناں کہ می برد	۲۱

نوٹ۔ مندرجہ بالا طریق پر مضامین من کی فہرست مرتب ہو چکے کے بعد حضرت امیر کے دیوان بقیہ النقیہ کے ایک نہایت قدیم نسخہ کا حال معلوم ہوا جس کے مضامین کی فہرست بھی منظوم عنوانوں کے یک جا جمع کر دینے کے ذریعہ سے مرتب کی گئی ہے اور اغلب ہے کہ یہ ترتیب خود مصنف رحمۃ اللہ علیہ کی دی ہوئی ہے۔ علاوہ بریں اس مشنوی کے اندر حسن اتفاق سے ایسی قابلانہ اور پر از معلومات تمہید و تنقید کا جمع ہو جانا بھی ایک نہایت عجیب اور نادر قرآن السعدین ہے۔ ایک سے زیادہ امور میں تو وارد و در حقیقت ایک ایسا لطیفہ ہے جس کی توجیہ صرف

خسرہ کے روحانی فیض کے حوالہ سے ہو سکتی ہے۔ برود اللہ مضجوعہ۔

محمد مقصدی خاں شروانی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شکر گویم کہ بتوفیقِ خداوندِ جہاں
نامِ اس نامہ والا است قرآنِ سعید
بر سرِ نامہ توحید نوشتم عنواں
کہ ز بندیش سعیدین بہرستیاں
حمدِ خداوندِ سرِ ایمِ نخست
واجبِ اولِ بوجودِ قدم
بیشتر از وہمِ سرِ پروریاں
نورِ فزائے بصرِ دوریاں
تا شود ایں نامہ بتامشِ درست
نے بوجو دے کہ بود از عدم
بیشتر از فہمِ فراستِ گراں
دیدہ کشائے دلِ عبرتِ گزیاں
معترفِ بحرِ درِ ادراکِ او
روحِ دریں گم کہ چہ خواندورا
تا کند اندیشہ دریں راہ تیز

۱۰ یعنی خداوند تعالیٰ واجب الوجود است ای ذاتِ معقضی وجودِ او است اول ست ای وجود ہے پیش از ہمہ
چیز ست پس واجب اول صفت بعد صفت ست مر خداوند را اول راضفت واجب داشتن از برائے اثر از ممکنے کہ
واجب بغیر ست ۱۲ یعنی بصری کہ نظر بر عواقب امور و نحو امض حکم و مصالح ایزوی می اندازد نور بعین و شناسائی
اور امی افزاید ۱۳ از اس روست خیر گفتم کہ جولان سے اول در اثر ست بد ریافت آثار در ماند ۱۴

آدمی ایں جا بسخن راہ جوست
 ہر کس از و آمدہ در گفت و گوے
 رخسِ علل در ریش افگندہ سم^{۱۵}
 کس نبرد راہ بہ تحقیق او
 من کہ ہمہ ہستی من نیستی است
 ہستی ما نزد خرد اندکے است
 نیست شناسندہ ہستی مگر
 نیستی از ہستی اوشت دست
 ثابت^{۱۶} مطلق لصفاتِ احد
 بود در اول کس از پیش نہ
 حادثہ را با از شش کارنے
 حکمت و حکمش کہ نداد زوال
 کرد خرد و وحدت اور اسجود
 لیک سخن کے رسد آنجا کہ است
 معرفتیش از ہمہ پوشیدہ رفسے
 علت و معلول در و ہر دو کم
 در برد الا کہ بتوفیقی او
 ہستی بے نیست ندانم کہ چیست
 واں ہمہ بانستی ما کیے است
 آنکہ و رائیت ز ہستی گذر
 ہست^{۱۷} بو نیست شود ہر چہ ہست
 زندہ باقی بقیائے ابد
 ماند در آخر کس از و پیش نہ
 نقشِ فنا با ابدش یارنے
 ہم ز خلل خالی وہم از خیال
 ثانی او مستنع اندر وجود

۱۵ سم افگندن کنایت از بجزہ در مانن است حاصل معنی ہیں کہ یوں دلیل در راہ معرفت حق بجائے
 نزدیک بے مدائے کہ بے ثابت شود و معلومے کہ از وے حاصل آید نیز کم ولاتے خواہد بود پس ہم علت کم
 وہم معلول ۱۲ کے ثابت لے موجود ایم مطلق اسے منظرہ از جمع قیود مراد با وحدت صفات آنکہ ہر یک
 از صفات حق فی نفسہا واحد است کثر و تعدد بکثرہ متعلقات است مثلاً علم کیے است و کثرت او باعتبار کثرت
 معلومات است و قدرے کیے تعدد او باعتبار تعدد قدرے است اسے نہیں سائر صفات ۱۲

خیرت غیر از قدرش دیر
 شرک نہ بر مملکتش دست سائے
 فطرت ہستی نہ با سبب ساخت
 نقشِ صورت کرد - بآلت نہ کرد
 چون و چراش طراز ترین است
 آن کہ نگنجد بحیال و صور
 پاک ز آلودگی آب و خاک
 نے کس از وزادہ فتنے اور کس
 دیدن تو گفت بما در نہفت
 دیدن او ہست ز مردم دروغ
 چشم ہمت بنیش چہ بیند بنور
 بستہ مکان را بجمہات صفات
 بے ہمہ جا و ہمہ جا بروں
 راستی او بدستی کہ خواست
 پاک ز امکان تغیر چو غیر
 خود نتوان بود بشرکت خداے
 بے سبب غیر علم بر فراخت
 بر فلک طبع و آلت نکرد
 آئینہ صورت از نور روشن است
 چون و چرا کے کنداں جا گذر
 پاک ترا ز ہر چہ بگویند پاک
 زاون و نازا دن ما زوست پس
 شاد ہماں کس کہ بید و نگفت
 تا ہم از و دیدہ سیاہ فروغ
 تا کنند خود جہت از دیدہ دو
 ہم نہ مکان فارغ و ہم از جمہات
 در ہمہ جا و ہمہ جا بروں
 راست دست آنچه کند جملہ راست

اسے یعنی مرتب حق صل شانہ عالی ترست انکہ غیر او برو غیرت برد و دعوی سادات او کند یہ غیرت در آقران و در صفت
 ممکن الحصول باشد منزہ است از امکان تغیر ۱۲ اسے اس بیت ترجمہ آئے کہ اندر کما بصارد و جویدر کلا بصارت
 یعنی بینائی ہا اور اسے یا بندہ او بینائی ہا رشح یا بدینی ہا را حکم داد کہ من بر ملا نظر تجو اجم آبدل پوشیدہ از چشم ظاہر ہوا اسے ضمیر
 شین اجم ہر دم مست دریں مصطلح جمع است بحديث کہ چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از معرین بازار مدینا بہ پرسیدند کہ یا رسول اللہ
 تو خدا را دیدی بچو اب گفت خداے تنائی نورست چہ لور دیدہ شود ۱۱

حقه تن را بقنادر کشاے
 ز آب عنایت گهر انگجنت
 قطره احسانش نفسیض عمیم
 مجله کش جسلوه بکران باغ
 نقش طرائف که بسنج بدیع
 نامه گل را به منتا خامه کرد
 سبیل تر بر مرغ گلشن کشید
 طفل گیار از هوا ریخت شیر
 ناف شکوفه ز بخور نسیم
 جلدی من را که ورق کرد باز
 چشم سحاب از خم وریا کشاد
 چارگهر کرد و جہاں را پدید
 دور زمین را بزماں باز بست
 جو ہر جاں را بقبار ہنماے
 در صدف کن فیکوں نختہ
 حل صدف بستہ ز در زیمتم
 خاص کن عطر قصبہ دماغ
 راند قلم بر صفحات ربیع
 نامیہ را حرف کش نامہ کرد
 سنبله را دانه بخر من کشید
 مغز جہاں را ز سباز و عیمہ
 کرد بعنبر نفسی مستقیم
 مہر خوش داد بعنوان راز
 پشمہ آب از دل خارا کشاد
 در کرہ شش بہت اندر کشید
 دام و دوازے با مان باز بست

۱۰۰ تواند کہ از گہر ہر اول کہ روح مجہدیست مراد باشد و ریختن در صدف کن فیکوں عبارت از ایجاد دست و توانا کہ از گہر
 انسان مراد باشد و از صدف کن فیکوں فلک یا عالم ۱۰۱ اضافت نامہ گل بیانیہ بہت ہنما و نمویکیست بمعنی بالیدگی
 نامیہ قوتی کہ صفت نمودار و تقریر معنی آنکہ اللہ تعالیٰ از برے نوشتن نامہ گل بے بختہ آفریدن گل نامہ یا بجائے قلم و نامیہ از منزلہ
 کاتب نامہ گل ساخت ۱۰۲ بخور زوشونے معنیہ نفسے کہتہ یا نفسے بحمل کہ فارسی باشد بمعنی نیکتر یعنی یکس عجز الود و نفس مستقیم
 ای وزست ویر پانچیل کہ ایے عربی یعنی مصدر باشد لے عنبر الود نفس بودن فاعل اللہ تعالیٰ است و مفعول و ناف شکوفہ
 یعنی ناف شکوفہ معنیہ نفس ساخت یا آنکہ خیر نفسے بودن وجہ تقاضا ۱۰۳ و در بعضی نسخہ بعنبر نفسے است لے ناف شکوفہ بعنبر نفسے لے عنبر
 نفسے بودن ثابت نکرد ۱۰۴

سلسلہ آبِ زن بر زرہ
 باد محیطِ کرہ آبِ ساخت
 کحلِ شب از دیدہ انجم نمود
 طالعِ مردم ز شمارِ نخت
 ز آبِ چنان کرد مصوّر خیال
 نقشِ چنان بست بہترین کہست
 قصرِ بید را بہ ہمیں داوری
 دفترِ دل را خطِ شاہی نوشت
 جاں کہ بہر جسم رویش داد
 گوشِ باواز سخن تازہ کرد
 ما کہ نبودیم۔ بو و آدمیم
 کیں در اگر او نکشادے بہا
 نورِ بصر داد کہ بینا شدیم
 معرفتِ گر نشدے رہنماے
 گر ہمہ ز اندیشہ جگر خوں کتم
 طاعتِ مانے کہ مشبے قیاس
 اے صفتِ بندہ نوازندگی
 طوقِ زمین کرد گرہ بر گرہ
 نار بہ سپہ امن آن بر فراخت
 نورِ دل از سینہ مردم نمود
 کرد بتقویم عنایت درست
 کان بتصور نمناید جمال
 کش بدل خود توان نقش بست
 ز آب و گلے کرد عمارت گری
 جائزہ سے الہی نوشت
 پرتوے از نورِ خدایش داد
 وز سخن آفاق پُر آوازہ کرد
 از عدم از سے بو بود آدمیم
 دولتِ این خانہ کہ واسے بہا
 چشم کشا شد کہ شناسا شدیم
 تے ز خود آگہ بدے نے از خدا
 شکرِ جنیں مر جتے چوں کتم
 واسے براں کس کہ نگوید سپاس
 از تو خدای و ز ما بندگی

گرچہ نیساید ز من خاکسار
ہم بتو ام ہست امیست تمام
زا پنچہ شوم بردر تو رستگار
کز در تو ر د نشوم و ام سلام

در تصریح بہ در حق کہ گنہگار را

و ادبار ان گنہ شوعے ز عینِ غفران

اے بجلالت قدم آراستہ
ذات تو پیدا است وے نے چون
نیست شناسائے کمال تو کس
دانش ہر کس کہ بسویت گزشت
فکر دریں پردہ بہ راز ایستاد
عقل دریں خطہ مانے نیافت
دل بتو واہ است نشانی مرا
سوئے خودم کس کہ الہی شوم
اں غل آور ز من اندر وجود
وا پنچہ دلم راز تو دوری دہ است
تو ر بصر دہ بشناسائیم
شبیہ مشبہت زمیاں خاستہ
من ز تو پیدا او تو از خویشتن
ہستی خود ہم تو شناسی پس
یک دو قدم رفت عنان تاب گشت
بانگ ز دش حیرت باز ایستاد
خط امان جست و نشانے نیافت
در تو رسم گر برسانی مرا
خازن گنجینہ اش شاہی شوم
کاں بتو ام راہ تو اند نمود
دور ترک دار کہ دوری بہ است
تا بنو و جسریہ تو بنیائیم

۱۔ شبہ اول معنی شک و شبہ بالکسر معنی نظیر یعنی ایس شبہ زمیاں بر خاست کہ کے نظیر تو باشد۔ شرح آیہ ایس کشف الشی

قوتِ دل بخش ز دینِ خودم
 تا چون ز خونِ تو قوی دل شوم
 در دندارد دل بے حاصلم
 حسنِ عمل نیست کہ پیش آورم
 بر من رسوا شدہ عیب کوش
 گر ہمہ نیک ست عمل یابم
 چون کژیِ دل کندم خود پست
 در بسوئے راستی آید سرم
 ہر رہِ خیرے کہ بگیرم ہمیش
 و آنچه بید رہ برد انجام کار
 معرفتِ مہ دہ کہ شنا سا شوم
 نور ہدایت بچرا غم رساں
 لے ز کرم بردلِ مادر کشاے
 بردر تو بستہ ام امید بار
 باز کن از روضہ رحمت دے
 از درِ خویشم بدر کس مراں
 من کہ بچکم تو دریں کار گاہ

سینہ قوی کن سقیبینِ خودم
 بو کہ تو اتم کہ مبنزل شوم
 چاشنی درد نہ اندر دم
 عذر بر سوائی خویش آورم
 عیب تو پوشی کہ تویی عیب پوش
 دیدہ بر افروز عیبِ خودم
 آئینہ راستیم دہ بدست
 راست چناں دار گزاراں نگذرم
 راہبرم بخش بہ توفیقِ خویش
 از من و از خاطر من دور دار
 بخردیم بخش کہ دانا شوم
 بوئے عنایت بدما غم رساں
 گمشدگانِ راسوئے خود رہنما
 بار کشا بر من مہسوار
 بو کہ بیایم ز سعادت برے
 خود چہ کشا یزد در دیگران
 از عدم این سوزدہ ام بار گاہ

جز تو شناسندہ این راز کیت
 بہ کہ چو آوردی و باز مبری
 جز برہ خویش دارم مدار
 پردہ بر انداز کہ چوں لاشوم
 گم شدہ ام راہ نمایم تو باش
 دامن تر آب نہ دارم بجوئے
 ساختہ سوختنم چوں خساں
 گر چہ تن من ز پئے سوز رہست
 اے گنہ آمر ز شفاعت پذیر
 من کہ نہ نیکی ہمہ بد کردہ ام
 نیک بدم نیک نشد ہیچ بد
 در بد و نیکم بتو امیسد وار
 خود منم از فعل بد و کردہ نشت
 گنہہ چو در سوختن آرد وبال
 ہست چو انعام تو اے کار ساز
 مرحتہ کن کہ گنہ کردہ ام
 عدل تو گر حکم بطاعت کند
 کا بدن و رفتن ماہر صیت
 ہم بسوئے خویش فر از مبری
 در بتو امیسد نہ دارم مدار
 پردہ کشائے در لاشوم
 بے بصرم نور فرایم تو باش
 دامنم از عین عنایت نشوئے
 آب ز سر چشمہ غنیم رساں
 رحمت تو از پئے این روز رہست
 پر گناہاں را بکرم دستگیر
 نیک و بد خود بتو آوردہ ام
 از من بد ساز مکش نیک خود
 نیکی بپذیر و بدی در گزار
 کندہ دوزخ نہ نہال بہشت
 پیشتر از سوختنش کن نہال
 ق از من و از طاعت من بے نیانہ
 نامہ اعمال سیر کردہ ام
 بچوئے منے را کہ شفاعت کند

تا نشود عین توام دستیاری
 خاصه که چون بنگرم احوال خویش
 لے بغایت علم افزاخته
 در تنقیر توام راه نیست
 ستر مرا چون همه داننده
 گرز تو بر خلد برات من ست
 در تو کنی سوئے جهنم رہم
 غدر ندارم چه کنم برگناه
 بر در تو آمده ام شرمسار
 روئے سیاہم بتو دار د امید
 کار بدستم چون دای نخت
 دست من آن دم کہ بماند ز کار
 از عمل خود چون نشینم خجسل
 در شب تاریک چو بینی رہم
 چون شب من تیره شود در بخش
 صبح قیامت کہ بود گرم تاب
 پیش تو آرم چو حساب جفا
 کے شوم از طاعت خود تنگ
 غدر نہ و جرم زاندا زہ میش
 کار دو عالم کرمت ساخته
 جز تو کس از ستر تو آگاہ نیست
 باز رہا نام کہ رہا نندہ
 نامہ من خط نجات من ست
 در کہ سپاہم کہ ز تو وار ہم
 عفو تو کو تا شودم عند خوا
 از ستر من در گرز و در گزار
 ہم تو کنی روئے سیاہم سپید
 کار من آخر ہمہ بردست تست
 دست ز کار من مسکین مدار
 ذیل کرم پوش بریں تنگدل
 مشعل دہ ز انار اللہم
 شام مرا شمع شب افروز بخش
 ظل خودم بخش در آن آفتاب
 حسب کفرم بخش ز حبسی کفا

اے کرمتِ غسل گنہ راسحاب ق مرحتے کن کہ بیوم الحساب
گرمیش نیک ڈاگر بد شوم در کفِ غسل محمد شوم

نعتِ سلطانِ رسل آنکہ میجا بدیش

پر وہ داکے ست نشتر پس شاد رواں

پیشہ و کوبہ انبیا	کو کبش از منزلت کبیر
کون و مکاں در خط امکان او	کاین دمن کاں گہر کان او
کرد لو انصب در ایوان ہو	سخت لو آدم و من دونه
از حد ناسوت برون تاختہ	بر خط لا ہوت وطن ساختہ
لعل سے از خامت آگہ شدہ	خاتم انگشت ید اللہ شدہ
خاتمش از ہفت فلک حلقہ سنا	یافتہ از مہر نبوت طراز
گر چہ سیماں شود انگشتریں	خضر اور انرس در نگین
گرد شدہ حلقہ پیمبریں	ناتمش مہر نہادہ بریں
ختم نبوت شدہ برہان او	مصحف ختم آمدہ در شان او
سکہ چو از مہر نبوت کشاد	محمدش نام محمد نہاد
طرفہ کہ ہر حرف کراں کم کنند	فائدہ خاص فراہم کنند
گردہن مہم شود ز و ہنساں	حمد خداوند کند بے دہاں

و در میان حلقه ها گشت دو
 و در کمر میسم و گر بر کشاد
 نادره نامی که به حرف خویش
 نام محمد بدو تدویر میسم
 یعنی اگر کس ز محمد پرد
 بلکه محمد بدو میسم در دست
 حلقه او سلسله یافت
 در شب تاریک عدم ره نبود
 نور نخستش چون علم بر کشید
 هستی ازان نور چراغ بدست
 یافت نخست آدم ازان نور تاب
 چشمش ازان نور چون بینا شده
 باد میسکاشش چون ساز شد
 مرده میسکش بدم بسندگی
 سینه آدم دم از وی یافته
 بلکه خود آدم بر پیش خاک بود
 آتش بد تو او چو شد تا بناک

بظلالی دهد آن شاخ نور
 دال بر حمت شد و آن در کشاد
 تا در با بخشد از اندازه پیش
 در حد خود یافت دو چشم سلیم
 چشمش آں به که ز حد نگذرد
 یافت دو حلقه بحد خویش حسبت
 هر دو جهان بسته آن یافته
 و رچه که ره بود کس آنگه بود
 شام عدم را سحر آمد پدید
 راه نما گشت به کس که هست
 عطسه زوازدیدن آن آفتاب
 عطسه او نور میسکاشده
 مریم از وحسالمه راز شد
 دم نروده پیشش از زندگی
 زخم عصا هر هم از وی یافته
 خاک و را کرده ملایک سجود
 دولت او گشت بیک مشت خاک

در تثنیٰ بارگشس گاہ بار
 پیش چنان چشمہ دریا قیاس
 موسیٰ اگر در رہ او نیت پیک
 زان رخ گلگون کہ گل افشان شد
 فوس خوشش چون فوس گل گشت پاک
 گل کہ لباس خوشیش در برست
 ساخته نہ حجرہ بہ از ہشت باغ
 حجرہ نہ و خلد نہ از ہشت بیش
 تابسر بر عرب آن جم نشست
 خطبہ لولاک بر سپرداختہ
 ہستی او تا بعد م حسانہ بود
 چون ز وجودش عدم آوازہ یافت
 سایہ محش کہ ز گردوں گزشت
 سایہ ز بس نور نہ بد پیش و پس
 سایہ نہ و ظل سلامت ازو
 اپنے خورشید قیامت جہاں
 موئے بے کیونے او مشک خشک
 مایہ کش عیسیٰ و خضر آبدار
 نوح نبی آبی خود دھس اس
 کہ آرنی گوید و النظر الیک
 نار بر اہیم گلستان شدہ
 از خوس او گل بدیسدہ زخاک
 از خوس و سیاچہ منمیبست
 ہشت بہشت از تیر او با فراغ
 یعنی از ان ہشت بیک حجرہ پیش
 رعب عرب در ہمہ عالم نشست
 منبر نہ پایہ از ان ساختہ
 نقش وجود از ہمہ بیگانہ بود
 تثنیٰ ہستی رسم تازہ یافت
 رزق رساں بر ہمہ آفاق گشت
 سایہ خورشید ندیدہ است کس
 سایہ خورشید قیامت ازو
 ساخته از کیونے او سائبان
 فرق نبودہ ہر موئے ز مشک

بے غلط آنجس کہ چنیں مو بود
 کعبہ ز مشکش بزین داذناف
 امت از اں سلسلہ مشکائے
 از کرمش غرقه آب فنا
 ایمنی امت از اں گونه حبت
 عون عباد اللہ از اں ساں نمود
 عذر ز عاصی بود اندر گناہ
 سنگ قارش لصف صطفا
 تیغ زبانش کہ چناں تیر بود
 سنگ کہ بر گوهر تغیش رسید
 گر چه کہ دندانہ فقادش تیغ
 شرط کرم ہیں کہ بہنگام جنگ
 خنجر تیزش ہمہ تن شد زباں
 ریختہ از لب ہمہ دُر شسین
 خصم رکیکش بہ عیان و نہفت
 آنکہ بد و وحی پایے رسد
 وانکہ سخن رست کند از دروغ
 مشک نگویم کہ ز آہو بود
 خوش دم ازونا و عبد المناف
 یافتہ منشور نجات از حدائے
 یافتہ در جبر بقا استنا
 کا من خود از ائمنہ خود پشت
 کانت عبد اللہ اش آساں نمود
 طرفہ کہ من عاصی و او عذر خواہ
 مروہ حمل آمد و کوہ صفا
 بد گرش میں کہ بسنگ آزمود
 رختہ دندانہ اش از اں شد پدید
 ہم سر بد خواہ بر دے دریغ
 گوہر فو در سخت بیاد اش سنگ
 تاکند آئین شریعت بیان
 رشتہ آں دُر شدہ جل متین
 شاعرے گفت ارچہ کہ شعرے نکت
 شاعر کذاب بدو کے رسد
 پیش چناں مردند ارد فروغ

من کہ بدل را سیم نیست کار
 نے ہوا گفت اگر راز گفت
 ماہ ز سیرش اثرے یافتہ
 گرچہ شب چار دہم راست مہ
 ابو و مرگاں مسلم و نون ہم
 اُمّی دانا کہ بعلم فزون
 بے خط و قرطاس ز علم ازل
 چون قلم اندازہ علمش نہ است
 اعلم حاذق بوجہ و عدم
 آنکہ دریں پردہ مخالف نو است
 لے کہ نبی گفتہ او گفتہ
 ہست نبی کہ سخن آن بشر
 آنچه دل از یک نقطش گم بود
 دور شو از حجت غیبت بدور
 سخت تریں کفر کہ اعراب است
 رستہ نگردم بحر آن رستگار
 کا پتہ لگفتند بد و باز گفت
 تاب نیاوردہ و بیشگافتہ
 چاروہ مہ خویش نہ بل چاروہ
 صورت او سورہ نون و لفظ سلم
 راندہ قلم بر ورق کاف نون
 مشکل لوح و قلمش کرد سل
 علم بدل کرد و قلم را گزاشت
 فصیح صادق ز عرب تا نجم
 گو بجا ز آئے کہ حجت بجا است
 مردہ تو ان گفت اگر خفتہ
 تو بشری نیز بگوئی دگر
 کے بحد فسکت مردم بود
 کیس ہمہ گفت آنکہ بد اندر حضور
 غیر براہیں نشدند رست

لے دریں شعر تعقیبیت یعنی اسے کہ میگوئی قرآن گفتہ اکلام نبی است کلام خدا نیست اگر تو ازیں رمز غافل ترا
 مردہ تو ان گفت ۱۲ لے دریں بیت ہم تعقیبیت یعنی اگر قرآن کلام نبی است کہ او بشر است آخر تو ہم بشر ہستی
 مثل او بگو۔ شرح آیہ ان کلمہ فی شک مما نزلنا علی عبدنا فاخوات سورۃ من مثله ۱۲

مدت ہفصد شد از و تا با ما
 گریزانے بدے ایس رہ پائے
 ہر چہ نہ آثار حسدائی دہد
 اینت شے کو ز جہاں بست بار
 تازہ ترست ایس خط و الایما
 او شد و ایس نیز نامدے بجائے
 کے بہد وقت روانی دہد
 دولت او تا بہ ابد پائے دار
 بار شد ایما بقی آں رسول
 کیس سخن چند کن از ما قبول

وصفِ معراجِ پیمبر کہ شبِ روشن شد

مترِ امری شش ز زلفِ مشکِ نشان

چون شبِ قدرش بفلک فرود
 شمعِ نخستینش کہ سر بر فراخت
 چشمِ ملائیک ز سوائے کہ داشت
 موئے مے از گیوئے کحلِ نشان
 قدر ہزاراں شب از اں نور زاد
 دودہ آں رہ شبِ معراجِ خست
 کڑاہ بسم گوئند آں شبِ بخت
 باز یہ کہ دہمہ چشمِ نشان
 آمد و آورد و بر آتے ز نور
 نیم شباں پیکِ الہی ز دور
 پائے براقش کہ ز اختر گزشت
 انجم آں شب ہمہ دیدہ سپید
 چشمِ کس از پائے مے آگہ گشت
 طالب آں نور بچشمِ امید
 خفتہ کہ دیدست مرد و آفتاب
 دین نتوان گفت کہ بود او بخواب

داد نویدش کہ ازین قعر چاہ
 رو کہ کشادہ در احساں بست
 منظر آئند ملایک پیش
 باز کشادست در آسماں
 خیمہ ازین دایرہ بیرون فلک
 در قدم افزاز بزرگ رسم
 باز کشاصف جناح از فلک
 قلب رواں کن در سلطان
 فرصت آن نیست کہ شننی بجائی
 صاحب معراج کہ این فرودہ یافت
 برق صفت جست بہشت برق
 صف ملایک بر کابش دواں
 طر قوا از غیب ندائے رہش
 چار فلک غاشیہ بستہ بدوش
 بر فلک ماہ بر آمد نخست
 تاخت ازاں جائے بیدان یر
 خیز و بیدایک ابد جوئے راہ
 داعیہ دعوت یر دواں بست
 منتظر اں را نظر سے دہ بخویش
 پاسے بیرون نہ زمین زمان
 غلغلہ در عالم سچوں فلک
 ساو سے عرش فرست از قدم
 برگزراں سنش قلب از فلک
 تیغ بیرون کش سر شیطان بزین
 خبر بدولت بر کاب آریئے
 رے ازاں معراج دولت بتا
 کردیشاق شتاب از وقت
 پیش رو کہ کہ خسرواں
 مشعلہ در پیش ز نور آتش
 ہفت فلک حلقہ فلندہ بگوش
 ماہ کہ شکست ازوشد درست
 تیر در اں کیش شد آرام گیر

زہرہ کہ دریافت از ایں صبح تاب
 دید چون خورشید بدریائے نور
 گشتہ در ایں کو کبہ بہرام پست
 یافت غبارے نئے ہمیش مشتری
 پر تو اوتافت بروئے زحل
 کرد از آنجا بجا بجا اب عروین
 پاش چو کرسی فلک اگر گشت
 پیشتر کز ایں پوشندش دلیل
 دامن از ایں پایہ فرو ترکشد
 طائر عرش بیوسے سدر راند
 جست بروں جو ہرش از کن فلک
 از زبر و زیر بروں برد ذات
 در محلے کز جہت آمد بری
 پیشتر از عقل کل از جانے خویش
 کرد حسن بدف آفتاب
 کرد زین چشم بے آب دور
 تیغ بیفکنند وہم دست بست
 قیمت آں دادند انگشتری
 گشت نحوست بساعت بدل
 پورمہ و خورشید شد از بے بروج
 عرش ہواں کرسی خود پیش داشت
 لرزہ در آمد سپر جبریل
 پائے بدامان ادب در کشید
 خطبہ طوبی لکش از دور خواند
 یافت مکانے بحبل امکا
 زیر وز برہیچ نماند از جہات
 زاب و گلش کرد عمارت گری
 رفت بکل با ہمہ اجزائے خویش

۱۱ یعنی چون زہرہ از ایں صبح تاب حاصل کرد دف آفتاب را حرارت دادہ سرودن آغاز نمود
 دف را بوقت نواستن از آتش گرم میکنند ۱۲

۱۳ یعنی در محلیکہ از جہات ستہ بری بود رسول صلعم آنرا از گل تعمیر نمود یعنی مع جسم ظاہر تشریف بردند و
 این ست کہ معراج مع بجد بود نہ کہ بجد روح ۱۴

آنکہ بانگِ دریں دم زند
 لے کہ ترا عقل دریں شبید
 باخبرش عقل تو گر خویش نیست
 عقل تو تحقیق ترا در نیافت
 طورِ دیگر بیشتر از عقل ہست
 دست ہماں مردِ بدار جا رسد
 راست بقوسین در آمد چو تیر
 آں دو کمانش کہ بکیب کشید
 ترکِ کماں کرد قدم پیش برد
 منزلی یافت منازلِ نورد
 پرودہ خویشی زمینِ خاستہ
 آئینہ صورتش از سینہ رفت
 چون زمیناں رفتہ حجابِ خیال
 رفت چو خدایت از پیش پس
 نقشِ خود از راہِ فنا بر گرفت
 بانگِ بروں زرد باد لے پاس
 بردہش زن کہ زنج می زند
 این خسرو داد کہ عقل آفرید
 عقل تو از دانشِ پوشش نیست
 کے بتواند بچاں رہ شتافت
 واں نبود کے رسد آنجات دست
 کز حدِ قوسین یہ ادنیٰ رسد
 چشم زما زاغ شدہ گوشہ گیر
 بانگِ زہ از چرخِ بگوشش رسید
 دست با ما جگہ خویش برد
 کیف دم از راہِ بروں برد گرد
 مرتبہ بخودی آراستہ
 صورتِ ادراک ز آئینہ رفت
 بے حیشِ جلوہ نموداں حال
 از پس از پیش خداوند و پس
 نور بقا دید و ثنا در گرفت
 شکر فزون کرد ز راہِ قیاس

دل بتضرع سرانند و ز کرد
 گاہ بخود لاشد و الاک گفت
 رحمت حق نیز بچون تمام
 ریخت بدامانش زهر گفتمی
 یافت کرامت بطلبے کہ خواست
 جام عنایت بصف نوش کرد
 بس کہ برون برد و صالش ز پو
 راه کہ پر گم شد ازاں جبریل
 غم ازاں قبیلہ کہ دل کشید
 بس کہ فے آن راه بہرعت نوشت
 رفتہ و باز آمدہ در یک نماں
 چشم بقینش چو بر حمت فتاد
 ہر کھنکے کہ کرم غیب یافت
 باشرف رحمت و شریف جود
 آمد ازاں مقصد مقصود باز
 گفتنی آن را کہ سنہ اوید گفت
 آب کہ خود خورد ازاں زمزمہ

لب تحت ادب آموز کرد
 گاہ بد و نعبہ ایاک گفت
 گفت سلامی علیہ السلام
 گوہر ناسفتنی و سفتنی
 گشت مشرف بچوایے کہ خواست
 از خودے خویش فراموش کرد
 فرق نہ است خود تا بدوست
 وہم ملایک نشد آنجہ دل
 پیشتر از خویش مینزل رسید
 پیشتر از رفتن خود باز گشت
 رفتن و باز آمدش تو اماں
 امت بیچارہ ترفتش زیاد
 دامن پر جانب امت نشانت
 گوہر اقبال بحیب وجود
 زاد رہ آورد باہل نیاز
 داشتنی ہسم بدل اند نہفت
 قطعہ چکانید بکام ہمہ

قطرہ اوچشمہ والا شدہ
 لے شب تو روشنی روزِ ما
 توشدہ مخصوص بعونِ خدا لے
 بندہ سے حاجت تو امید بست
 اولش میں کیں سخنم در پند
 آل دویش گرچہ نہ اندر فورم
 سویش آن ست کہ انجیم کا
 چشمہ چہ گویند کہ در پشد
 نورِ رخت شمع شب افزو ز ما
 عون تو مارا بخدا رہنما لے
 واں با حاجت سے امید بست
 ورز سے ہست گرفتہ گیر
 سونے خودم خوان مراں از دم
 دست بگیر و بخدا ایم سپا

مدحت شاہ کہ نامش بفلک فتمہ چنانکہ

نقش آن داغ شدہ جنگِ فلکِ ابر راں

وقت شد اکنوں کہ بجا دو گری
 درتلم از سخن زباں بر شیم
 بر سمن از غالب بندیم بند
 سلک سخن را کہ در افتاں کنیم
 لے سخن از رشتہ بروں ریزد
 زانکہ چو بوسم در دولت پناہ
 شاہِ سکنِ روش و وارانتاں
 باز کشائیم دردِ داور ی
 سخن زباں را بقلم در شیم
 پیش صفِ موجِ سپریم قند
 پیشکشِ حضرتِ سلطانِ کنیم
 وز در خود کن ہمہ آفاق پُر
 تھہ ازیں بہ بنود پیش شاہ
 آئینہ ارٹے سکنِ روشاں